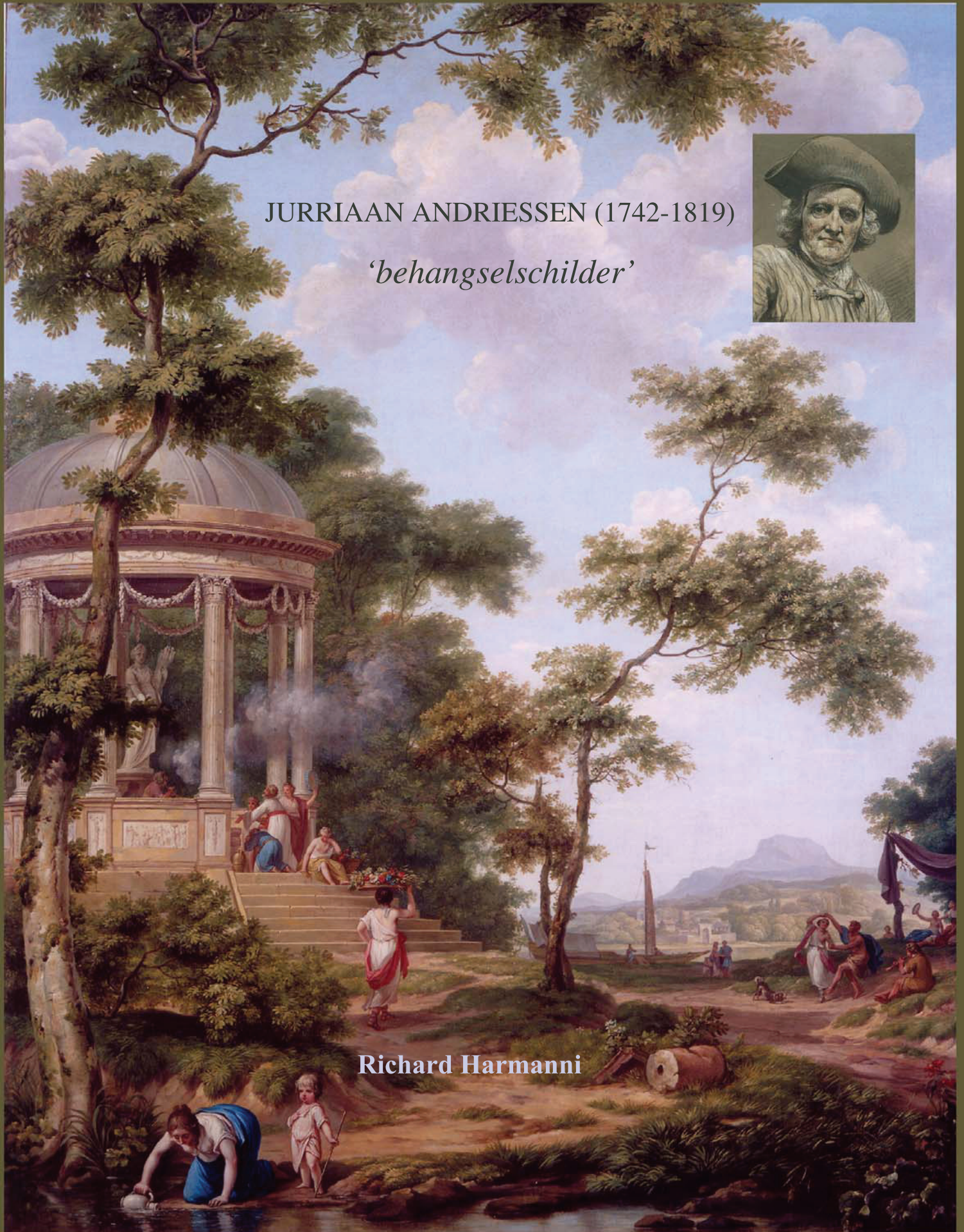

JURRIAAN ANDRIESSEN (1742-1819)

'behangselschilder'

Richard Harmanni

Afbeelding omslag: Jurriaan Andriessen, *Behangsel met arcadisch landschap*, ca. 1780-1790 (Cat.nr D15c), Engeland, Particuliere collectie (met dank aan Agnew's, Londen)

Afbeelding inzet: Jurriaan Andriessen, *zelfportret*, 1798 (afb.46), Amsterdam, KOG

Ontwerp omslag: Caroline Bijvoet

Jurriaan Andriessen (1742-1819) ‘behangselschilder’

Proefschrift
ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van de Rector Magnificus Dr. D.D. Breimer,
hoogleraar in de faculteit der Wiskunde en
Natuurwetenschappen en die der Geneeskunde,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op 12 december 2006
klokke 13.45 uur

door

Richard Harmanni
geboren te Assen
in 1962

Promotiecommissie:

promotoren

Prof. dr. C.W. Fock

Prof. dr. E.-J. Sluijter (UvA)

referent

Prof. dr. R.E.O. Ekkart (UU)

overige leden

Prof. dr. A.W.A. Boschloo

Prof. dr. T.M. Eliëns

In liefdevolle herinnering aan mijn vader
Fokko Pieter Harmanni
(*9-7-1923 / † 9-10-2000)

INHOUDSOPGAVE

DEEL I

Voorwoord	9
Inleiding	11
<i>Stand van het onderzoek naar Jurriaan Andriessen; Stand van het onderzoek naar de decoratieve schilderkunst; De bronnen; Doelstelling van dit onderzoek; Onderzoeksmethode; Opbouw van dit proefschrift</i>	
- Noten inleiding	23
 1. Leven en werken van Jurriaan Andriessen	
- 1) Achtergrond en gezinssituatie	27
<i>Herkomst van de familie; Het gezin van Christoffel Andriessen en Stijntje Jansen; Schoonfamilie van Jurriaan Andriessen; Het gezin en de woonhuizen van Jurriaan Andriessen</i>	
- 2) Andriessens leertijd en start van zijn loopbaan als kunstenaar	33
<i>Leermeester Antoni Elliger; Leermeester Jan Maurits Quinkhard; Werkzaamheden in diverse behangselateliers; Vorming en artistieke contacten tot zelfstandig meesterschap</i>	
- 3) Werken anders dan decoratieve schilderijen	44
<i>Decors voor de Stadsschouwburg; Schetsen, tekeningen en enkele schilderijen; Topografische tekeningen; De feestdecoraties van 1795</i>	
- 4) Andriessen en de kunsthandel	58
<i>Eigenhandig geannoteerde veilingcatalogi; Agent voor Johann Jacob Faesch te Basel; Kennerschap en schetsen; Enkele contacten zoals die uit de aantekeningen in de veilingcatalogi naar voren komen</i>	
- 5) Ateliernalatenschap	66
- 6) Leerlingen	69
- 7) Leven na 1800	72
<i>Attaque; Zelfportretten; Terugloop van de opdrachten; Privé-academie; Rekesten aan Koning Lodewijk Napoleon en illuminaties; Historieschilderwerken; Diverse projecten; Erefuncties; Kwestie binnen de Stadstekenacademie; Afwijzing lidmaatschap van het Koninklijk Instituut; Maatschappij onder de zinspreuk V.W.</i>	
- Noten hoofdstuk 1	87
 2A. Ontstaan en ontwikkeling van de geschilderde behangsels in de Noordelijke Nederlanden, in het bijzonder van de landschapsbehangsels	
- 1) Fenomeen van de geschilderde behangsels	111
<i>Toepassing; Benaming</i>	
- 2) Oorsprong van de geschilderde behangsels	113
<i>Textiele wandbespanningen; Beginperiode van de op groot formaat in olieverf op doek geschilderde wandbespanningen in de Republiek; Wandtapijten, de landschapsverdures; Het italianiserende landschap; De situatie in Zuid-Europa</i>	
- 3) De ontwikkeling van de decoratieve schilderkunst vanaf omstreeks 1670	124
<i>Landschapsbehangsels in de periode 1670-1700; Vogelbehangsels; Gerard de Laireesse; Daniël Marot</i>	
- 4) Landschapsbehangsels in de eerste helft van de achttiende eeuw	134
<i>Isaac de Moucheron; Dirck Dalens III; Overige schilders van landschapsbehangsels; Concurrentie van de tapijtweverijen</i>	
- 5) Geschilderde behangsels in de tweede helft van de achttiende eeuw	144
<i>De periode 1750-1770, overgangsfase; Opleving van het italianiserende en het klassiek arcadische landschap; Het inheemse of Hollandse landschap</i>	

2B. De individuele behangselschilder versus de zogenaamde behangselfabrieken	
- 1) Behangselfabrieken	154
- 2) De productie van de geschilderde en bedrukte behangsels	162
- 3) Individuele behangselschilders	164
- Epiloog: Geschilderde behangsels buiten de Republiek	166
- Noten hoofdstuk 2	168
 3. Jurriaan Andriessen als behangsel- en decoratieschilder	
- 1) Landschapsbehangsels en behangsels met historieonderwerpen	193
<i>Klassiek arcadische landschappen; Behangsels met historieonderwerpen; Het italianiserende of geïdealiseerde landschap; Zeegezichten; Het inheemse of Hollandse landschap</i>	
- 2) Behangsels met ornamentale schilderijen	212
- 3) Tussen- en zijstukken	214
- 4) Schoorsteen- en bovendeurstukken	216
- 5) Camee-imitaties en onyxen	219
- 6) Thema's in de wanddecoraties en ornamentale behangsels	226
- 7) Gebruikte voorbeelden	228
- 8) Ontwerpproces	230
- 9) Hulplijnen voor het in perspectief weergeven van figuren	238
- 10) Ander decoratief schilderwerk	241
- 11) Onderhoudswerkzaamheden en restauraties	242
- 12) Prijzen die Andriessen ontving voor zijn decoratieve schilderwerk	244
- Noten hoofdstuk 3	246
 4. De opdrachtgevers	
- 1) Het identificeren van de opdrachtgevers en het traceren van hun huizen	251
- 2) Bewaard gebleven schilderijen met betrekking tot de opdrachtgevers	254
- 3) Sociale achtergronden van de opdrachtgevers	256
- 4) Familierelaties en andere contacten tussen de opdrachtgevers	259
- 5) Andriessens contacten in het culturele, sociale en politieke leven van de opdrachtgevers	262
- 6) Thematiek in de schilderijen in relatie tot de opdrachtgevers.	266
- Noten hoofdstuk 4	270
 5. Soort huizen en interieur	
- 1) Inleiding	271
- 2) Geografische verspreiding in Amsterdam	272
- 3) De huizen in Amsterdam waarvoor Andriessen geschilderde behangsels heeft geleverd	273
- 4) Het soort en aantal vertrekken dat Andriessen met behangsels heeft gedecoreerd	274
- 5) Toepassing in het interieur	277
- 6) Ornamentatie	282
- 7) Kleurgebruik bij de betimmeringen	285
- 8) De inrichting van enkele vertrekken	288
- 9) Ruimtelijke werking van Andriessens landschapsbehangsels	290
- Noten hoofdstuk 5	299
 Slotbeschouwing	301

DEEL II

Bijlage I

- A) Fragmentgenealogie familie Andriessen 305
- B) Fragmentgenealogie familie Noordziek 307

Bijlage II

- Gegevens over Jurriaan Andriessens opdrachtgevers en hun huizen 308

Bijlage III

- A) Alfabetische lijst van opdrachtgevers met catalogusnummer en adres 379
- B) Topografische lijst van huizen met catalogusnummer en opdrachtgever 381
- C) Lijst van catalogusnummers met adres en opdrachtgever 383

Bijlage IV

Overzichten van de familierelaties tussen de opdrachtgevers

- A) Muller 386
- B) De Groot / Jamin 386
- C) Gildemeester 387
- D) Sander / La Borde / Josèphe 387
- E) Van Lennep / Bakker 388
- F) Cluster: Van Marwijk / Berkfhoff / Scharf / Van Hasselt / Van Staphorst / Van Son 389
- G) Cluster: Alberti / Van Lankeren / Schröder / Ebeling / Matthes 389
- H) Cluster: Alewijn / Elias / Van Ghesel / Hoeufft / Hooft / Muysart 391
- Ha) Elias / Witsen / Hartsinck 393
- I) Fragmentgenealogie: Muilman / Hartsinck 395

Bijlage V

- Lijst van veilingen waar Andriessen aanwezig is geweest 397

Bijlage VI

- A) Ateliernalatenschap 405
- B) Boeken en prentwerken in de ateliernalatenschap alfabetisch geordend 413
- C) Boeken en prentseries uit de nalatenschap in combinatie met aankopen op veilingen gerangschikt naar onderwerp 418

Bijlage VII

- Leerlingen van Jurriaan Andriessen 424

Gebruikte afkortingen

431

Geraadpleegde archieven

432

Bibliografie

437

Summary

463

Curriculum vitae

466

DEEL III

CATALOGUS

Catalogus van geschilderde behangsels en andere decoratieve interieurschilderingen

- Gesigeneerde of toegeschreven werken (D-nummers)	467
- Afgewezen werken (A-nummers)	503
- Twijfelachtige toeschrijving (B-nummer)	505
- Vermeldingen van werk in de stijl van Andriessen zonder datering, afbeelding of herkomstgegevens (C-nummers)	505

Catalogus van ontwerpen voor decoratieve interieurschilderingen

- Ontwerpen in de periode 1767-1775 (T1-T12)	507
- Ontwerpen met opdrachtgevers te dateren rond 1770 (T13-T18)	511
- Ontwerpen in de periode 1770-1780 (T19-T48)	514
- Ontwerpen voor kamers, voor wanden of voor een gedeelte daarvan in de periode 1780-1790 (T49-T61)	537
- Ontwerpen voor behangselvakken in de periode 1780-1790 (T62-T69)	545
- Ontwerpen voor wanddecoraties in de periode 1780-1790 (T70-T78)	549
- Ontwerpen met opdrachtgevers en/of redelijk nauwkeurig te dateren in de periode 1781-1790 (T79-T116)	552
- Ontwerpen voor behangselvakken in de periode 1790-1800 (T117-T122)	585
- Ontwerpen voor wanddecoraties in de periode 1790-1800 (T123-T130)	589
- Ontwerpen met opdrachtgevers en/of redelijk nauwkeurig te dateren in de periode 1791-1800 (T131-T158)	592
- Ontwerpen te dateren vanaf 1800 (T159-T165)	618

DEEL IV

ALBEELDINGEN

Toelichting bij de afbeeldingen van hoofdstuk 1	I
Toelichting bij de afbeeldingen van hoofdstuk 2	IX
Toelichting bij de afbeeldingen van hoofdstuk 3	XVII
Toelichting bij de afbeeldingen van hoofdstuk 5	XIX
Toelichting bij de aanvullende afbeeldingen van de catalogus van decoratieve interieurschilderingen	XX
Toelichting bij de aanvullende afbeeldingen van de catalogus van ontwerpen	XXII
Afbeeldingen bij hoofdstuk 1	XV
Afbeeldingen bij hoofdstuk 2	LI
Afbeeldingen bij hoofdstuk 3	LXXXVI
Afbeeldingen bij hoofdstuk 5	XCI
Afbeeldingen bij de catalogus van decoratieve interieurschilderingen	XCIX
Afbeeldingen bij de catalogus van ontwerpen voor decoratieve interieurschilderingen	CXXXIX

Voorwoord

Een doctoraalscriptie over de stijlkamers die tot 1976 waren opgesteld in het Stedelijk Museum van Amsterdam confronteerde mij voor het eerst met het werk van de Amsterdamse behangselschilder Jurriaan Andriessen. Eén van de zeven daarin besproken betimmeringen bevat van zijn hand een prachtige serie geschilderde behangsels met Hollandse landschappen. Op suggestie van Willemijn Fock ging ik in het Rijksprentenkabinet op zoek naar de ontwerpen voor dit ensemble. Deze heb ik toen niet gevonden. Wel stuitte ik op een aantal tekeningen die onmiskenbaar bestemd zijn geweest voor een andere stijlkamer uit het Stedelijk Museum. Het betreft een mahoniehouten zaal uit de jaren veertig van de achttiende eeuw, die afkomstig is uit het in 1896 afgebroken huis Keizersgracht 187. Blijkens het opschrift waren de behangsels besteld door Jan de Groot, die sinds 1781 eigenaar van het pand was. Vóór de herplaatsing van de betimmering in het museum waren de behangsels al lang verdwenen. Na deze vondst wilde ik mij meer in Andriessen verdiepen. Bekend zijnde met Starings publicatie over Jacob de Wit en diens vermelding dat Andriessen één van de belangrijkste behangselschilders van de tweede helft van de achttiende eeuw was geweest, had ik de illusie dat er ook wel een monografie over Andriessen zou zijn verschenen. Hierin kwam ik echter bedrogen uit. Afgezien van vermeldingen in de kunstenaarslexica, bestonden er alleen twee artikelen van Jan Knoef uit de jaren veertig van de twintigste eeuw. Een groot deel van de inhoud van deze artikelen is inmiddels achterhaald, omdat de dagboektekeningen, die met name Knoefs interesse hadden, tegenwoordig aan Jurriaans zoon Christiaan worden toegeschreven. Al snel vatte ik het plan op om in dit ontbreken verandering te brengen. Door enthousiaste reacties van collega's werd ik in mijn plan gesterkt. De bruikbaarheid van het onderwerp werd ook ingegeven door het feit dat niet alleen in het Rijksprentenkabinet maar ook in het Gemeentearchief van Amsterdam een enorme hoeveelheid getekende ontwerpen al jaren lag te wachten op onderzoek.

In eerste instantie trof mij in Andriessens ontwerpen de vlotte tekenstijl. Daarnaast maakte de vondst van de tekeningen voor Keizersgracht 187 mij enthousiast. Misschien zouden er meer opdrachtgevers te traceren zijn; op veel tekeningen worden namen vermeld. Toen ik ter voorbereiding van het onderzoek een beeld wilde vormen van Andriessens plaats in de traditie, drong het pas goed tot mij door hoe weinig de decoratieve schilderkunst tot dan toe was onderzocht. Met de constatering van dit hiaat, groeide steeds meer de overtuiging dat ik met de behangselschilder Jurriaan Andriessen een bijzonder nuttig en interessant onderwerp bij de hand had. Een aanstelling als AIO in de jaren 1993-1997 bij de afdeling kunstnijverheid van de opleiding kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden maakte het mogelijk dit onderzoek aan te vatten.

Op deze plaats wil ik een woord van dank uiten aan alle instellingen en personen die op de een of andere wijze een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van dit proefschrift. In de eerste plaats richt mijn dank zich tot het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te 's-Gravenhage (RKD), waar ik sinds 1 september 2001 als coördinator belast ben met de uitvoering van het project *Inventarisatie decoratieve interieurschilderingen in Nederland (1600-1940)*. De werkzaamheden aan dit project, dat eind 1998 startte met een vooronderzoek van zes maanden, zijn vooral zeer vruchtbaar gebleken voor het inzicht in de ontwikkeling van de geschilderde behangsels. Naast inhoudelijk profijt heb ik ook veel praktische ondersteuning van het RKD ondervonden, niet in het minst vanwege het feit dat het vermenigvuldigen van de talrijke afbeeldingen hier kon plaatsvinden, waarmee het RKD een belangrijk deel van de drukkosten van het proefschrift voor zijn rekening heeft genomen. De praktische ondersteuning van het RKD bestond tevens uit het beschikbaar stellen van fotografisch materiaal. In dit kader dient Henk Platenburg, hoofd van de afdeling fotografie, in het bijzonder vermeld te worden. Hij is niet alleen van groot belang geweest voor de

verwerking en waarborging van de kwaliteit van het fotografeerwerk ten behoeve van het eerdergenoemde inventarisatieproject, maar hij stond ook altijd klaar om gehoor te geven aan mijn specifieke wensen ten behoeve van dit proefschrift. Ook de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist (RDMZ, sinds 1 november 2006 opgegaan in de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten) heeft een grote rol gespeeld bij de illustraties van dit proefschrift. Als medeopdrachtgever en initiator van het inventarisatieproject had de RDMZ de niet geringe taak op zich genomen om het fotografeerwerk op locatie te verrichten. In het kader hiervan zijn tevens veel van Andriessens decoratieve schilderijen op professionele wijze op de gevoelige plaat vastgelegd. Met genoegen denk ik terug aan de prettige samenwerking met Paul van Galen, coördinator van de fotografie, Chris Booms, Jan van Galen, Kris Roderburg en Margaretha Svensson. Zij hebben allen een belangrijke bijdrage geleverd aan het beeldmateriaal in dit proefschrift.

Het Kunsthistorisch Instituut en het Prentenkabinet te Leiden dank ik voor de diensten en faciliteiten die ik heb genoten in de periode toen ik hier werkzaam was. Voorts wil ik mijn erkentelijkheid betuigen aan het Rijksprentenkabinet en aan het Gemeentearchief van Amsterdam, met name de Topografische Atlas, als beheerders van het merendeel van het getekende oeuvre van Jurriaan Andriessen. Voor het (archief)onderzoek heb ik vele uren in de studiezalen van beide instellingen doorgebracht. Tevens vermeld ik hier graag het Amsterdams Historisch Museum, het Museum Van Loon, het Universiteitsmuseum Amsterdam alsmede de Fondation Custodia in Parijs.

Dank gaat vanzelfsprekend uit naar de eigenaren en gebruikers van de huizen welke ik soms meerdere keren in het kader van het onderzoek voor dit proefschrift heb mogen bezichtigen. Van de velen die mij verder persoonlijk hebben geholpen wil ik hier, afgezien van de in de noten vermelde personen, in het bijzonder noemen: drs. Jan Dröge, drs. Charles Dumas, Bert Jonker, F. Hendriks, drs. Michiel Jonker, dr. Eloy Koldewij, dr. J.W. Niemeijer, drs. Gusta Reichwein, drs. Robert-Jan te Rijdt en Martin Riley. Julian Agnew wil ik bedanken voor de foto's die hij van een serie behangsels in een Engelse particuliere collectie beschikbaar stelde en waarvan er een als zeer representatief voor Andriessens oeuvre nu ook op de omslag van dit proefschrift prijkt. Van alle vrienden die mij behalve moreel ook met daad hebben gesteund, gaat mijn speciale dank uit naar Ruben Abeling, Caroline Bijvoet, Steven Coene, Jan Maarten de Booij en Henry Jelsma. Zonder deze instellingen en personen had dit proefschrift nooit zijn huidige vorm gekregen.